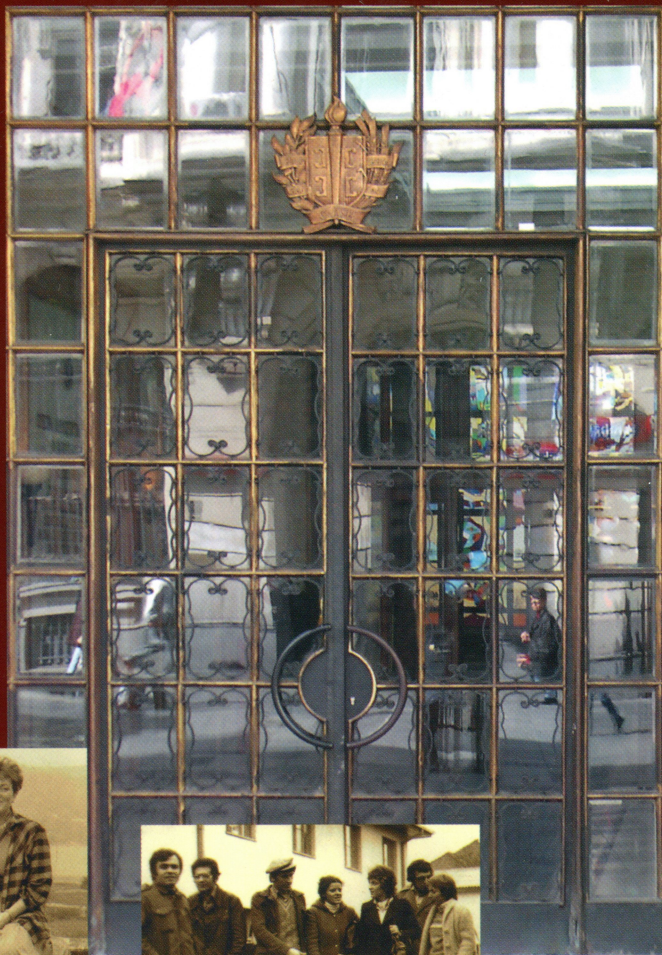

Слике културе некад и сад

60 година

Етнографског
института САНУ

Зборник 24

Слике културе некад и сад

ISBN 978-86-7587-045-6

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 24

Images of Culture Then and Now

Editor:
Zorica Divac

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editorial board:
Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Eleftherios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at meeting of the Department of Social Sciences SASA, on November, 2008.

BELGRADE 2008

ISBN 978-86-7587-045-6

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 24

Слике културе некад и сад

Уредник:

Зорица Дивац

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хејден, Марина Мартинова,
Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски,
Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена Чворовић, Младена Прелић,
Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној новембра 2008. године на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2008

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић
др Биљана Сикимић

Лектор:
Софија Милорадовић
Лада Стевановић

Превод:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка
проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у*
савременој Србији (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним*
земљама и дијаспори (бр. 147023), које је у целини финансирало МНТР РС.

Садржај Summary

<i>Младена Прелић</i> , Првих шездесет година Етнографског института САНУ (1947-2007): Осврт на пређени пут	9
<i>Mladena Prelić</i> , The First Sixty Years of the Institute of Ethnography SASA: A Review of the Road Traveled (1947-2007)	25
<i>Радост Иванова</i> , Бугарско-српска научна сарадња у домену етнологије	27
<i>Radost Ivanova</i> , The Bulgarian-Serbian Scientific Cooperation in the Domain of Ethnology	33
<i>Марина Мартинова</i> , У сарадњи са Етнографским институтом САНУ. Балканолошка истраживања у Институту за етнологију и антропологију Руске академије наука	35
<i>Marina Martinova</i> , Cooperation with the Institute of Ethnography SASA. The Balkans Studies: a Project of the Institute of Ethnology and Anthropology Russian Academy of Sciences	43
<i>Јелена Тошић</i> , Култура и људска права: поставка и трансформација једне антрополошке теме	45
<i>Jelena Tošić</i> , Culture and Human Rights: Framing and Transforming an Anthropological Issue	56
<i>Gabriela Kiliánová</i> , Culture as Difference: Ethnological Studies on Identity	57
<i>Габриела Килианова</i> , Култура као различитост: етнолошке студије идентитета	64
<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Институције и продукција етнолошког знања	65
<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Institutions and the Production of Knowledge in Ethnology	78
<i>Биљана Сикимић</i> , Етнолингвистички теренски рад: концептуализација ризика	81
<i>Biljana Sikimić</i> , Ethnolinguistic Field Work: Conceptualizing Risk	93
<i>Ивица Тодоровић</i> , Јединствени систем елемената културе	95
<i>Ivica Todorović</i> , Unique System of Cultural Elements	109
<i>Драгана Радојичић</i> , Руси у Боки Которској – миграције без граница	111
<i>Dragana Radojičić</i> , The Russians in the Boka Kotorska Bay – Migrations without Borders	123

<i>Гордана Благојевић</i> , Етнички стереотипи у Србији: Срби виђени очима савремених Грка	125
<i>Gordana Blagojević</i> , Ethnic Stereotypes: How the Contemporary Greeks See the Serbs	131
<i>Мирјана Павловић</i> , Транзиција и обичајни живот Срба у Темишвару	133
<i>Mirjana Pavlović</i> , Transition and Customary Life of the Serbs in Timisoara	141
<i>Душан Дрљача</i> , Етничка микро-заједница и народносно опредељење: Вислани у Остојићеву (Банат)	143
<i>Dušan Drljača</i> , An Ethnic Group and National Determination: Vislans in Ostojićevo (Banat)	154
<i>Александар Крел</i> , Улога удружења „Герхард“ у ревитализацији етничког идентитета сомборских Немаца	155
<i>Aleksandar Krel</i> , The Role of the “Gerhard” Association: a Revitalization of the Ethnic Identity of Sombor’ Germans	168
<i>Десанка Николић</i> , Стереотипије становника микрорегија северозападне Србије у постмиграционом периоду	169
<i>Desanka Nikolić</i> , The Stereotypes of the Population in the Northwestern Part of Serbia in the Post-Migratory Period	178
<i>Сања Златановић</i> , Летница: слика превазилажења религијских граница и њени остаци	179
<i>Sanja Zlatanović</i> , Letnica: Crossing Religious Boundaries	191
<i>Лада Стевановић</i> , Антика око нас	193
<i>Lada Stevanović</i> , Antiquity Around Us	204
<i>Милош Матић</i> , Празно село: Нове економске могућности или таворење у граду	205
<i>Miloš Matić</i> , An Abandoned Village: New Economic Possibilities or Languishing in Cites	221
<i>Софија Милорадовић</i> , Једно могуће читање Петријиног венца или књижевно дело као етнодијалекатски текст	223
<i>Sofija Miloradović</i> , An Interpretation of the Novel Petrija’s Venac: Literary Work as an Ethno-Dialectic Text	236

<i>Марко Стојановић</i> , Гласник Етнографског музеја vs Гласник Етнографског института	237
<i>Marko Stojanović</i> , GEM vs GEI SASA	255
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Време празника	257
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Holiday Time	268
<i>Живка Ромелић</i> , Црква која је одлетела	269
<i>Živka Romelić</i> , The Flown-Away Church	274
<i>Ивана Јовановић</i> , Могућности примене релационог маркетинга у музејима	275
<i>Ivana Jovanović</i> , An Application of Relationship Marketing in Museums	288

Драгана Радојичић
Етнографски институт САНУ

Руси у Боки Которској Миграције без граница*

Овај рад се бави миграцијама Руса у контексту глобалног или руско-црногорског феномена. Поседњих година Руси интензивно купују некретнине, посебно у Боки Которској, мада су многи Руси овде нашли уточиште након Октобарске револуције. Интензивирана градња просторних целина показује бројне претрпљене измене, као и економско промене код локалног становништва. Медијска позорност је усмерена на адаптивне и асимилационе процесе ових миграната.

Жан Боден је 1578. године забележио да су *богаство и моћ само у људима*.

Медијска пропаганда и непосредни доживљај истраживача на терену указали су ми на проблематику новог вида миграција, које ниједног етнолога и антрополога не би оставиле равнодушним.¹

Миграције које су се у прошлости дешавале на простору Боке Которске чине деценијама предмет мог истраживања. Пошла сам у ово истраживање везујући се за миграције, да би их што је могуће јасније описала заједницу Руса у Боки

Кључне речи:

миграције, Бока Которска, Руси, некретнине, адаптација, асимилација

* Овај текст је резултат пројекта бр. 147020 „Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса“, који у целости финансира МНТР РС.

¹ Има наравно и још понешто, а уместо објашњења даћу цитат из дневног листа *Побједа*: „Својевремено, Топла ја са својом *комунићом* за вријеме млетачке управе овдје, углавном била насељавана напрасно богатим синовима тамошњих хајдука и ускока, па касније чувених устаника и вођа разнородних буна. Ти њихови потомци постаће овдје убрзо врсни трговци и поморци, те углавном власници некад моћне флоте са стотињак једрењака који су шпартали Јадраном и даљим морима!? Тим феноменом у својој књижи „Топалска комунићад...“, солидно се и студиозно позабавила и наша угледна етнологиња, Новљанка др Драгана Радојичић. Слично ће се поновити и за оба свјетска рата, а понајвећи „плимни вал“ избјеглих и расељених заплуснуо је Боку опет крајем прошлог вијека, турбулентних деведесетих... и међу том ојађеном популацијом појавила се новопечена и моћна „елита“. Но данас ту свој азил нешто другачије врсте налази савремена руска Путинова елита...“, М. Бијанић, *Кремљ и крем на Луитици*, Побједа, Подгорица, 19. август, 2007, 9.

Которској. За то је било потребно установити *анатомију дешавања* у последњих неколико година, нужно везану за *push and pull factors*, тј. за питање шта људе наводи ка новим дестинацијама. *Фактор време* има веома важну улогу за ова истраживања, јер актуелни талас досељавања Руса траје нешто више од четири године, а интезивиран је током 2006. и 2007. године.

Генеа руско-бокељских веза траје од школовања првих руских помораца у Перасту крајем 17. века, преко учешћа Бокеља у стварању руске морнарице током 18. века, као и кроз руску управу Боком с почетка 19. века.²

Прве значајне миграције Руса на овом простору датирају од 1920. године. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца примила је више од 20 хиљада избеглих Руса након победе Октобарске револуције, а прве избеглице су била тридесеттри виша официра из штаба генерала Врангела. Највећи број њих искрцао се у луци Зеленика (Херцег Нови) и био је размештен углавном у околним насељима: тврђава Оштро, Мељине, Ђеновићи, Кумбор, Игало и град Херцег Нови. Међу руским емигрантима било је оболелих од тифуса, што је успорило њихово искрцавање и створило додатне потешкоће за изналажење основних животних услова. Примера ради, на броду *Brigavia* било је осамсто жена, седамдесеторо деце, три хиљаде официра, козака и војника, од којих је рањеника било осамдсетет пет, док је на броду *Austria* било седам стотина жена и четири стотине деце, од којих је стотину било млађе од годину дана, као и сто двадесет инвалида.

У Боку Которску емигрирала је *елита царске Русије*. Били су то углавном официри високог ранга, затим професори, лекари, уметници, те њихове породице. Многи од њих су остали да живе и раде у херцеговској општини. У време њиховог досељавања још увек су се осећале последице рата, а тешка економска ситуација локалног становништва додатно је отежавала положај избеглих Руса. Војне и локалне власти координирано су водиле бригу о њиховом смештају и лечењу, уз помоћ руског Црвеног крста.

Они су се брзо адаптирали у новој средини и основали су бројна удружења која су се бавила образовањем, културном и уметничком делатношћу. Руски емигранти су на овим просторима остали запамћени по бројним културним дешавањима. Музички су били веома образовани – приређивали су концерте и класичне музике вечери оперских арија, а подучавали су француски и руски језик, као и балет. У насељу Игало, које је тада бројало око три стотине становника, основали су Руско филателистичко друштво, које је издавало билтен који је дистрибуиран по целом свету. Деценију након доласка, изван број Руса се, у потрази за бољим условима живота, одселио у друге крајеве Краљевине Југославије. Њихово ангажовање

---

² П. Ковачевић, *Учешће Бокеља у развоју руске морнарице*, 12 вјекова Бокељске морнарице, Београд 1972, 137-155; С. Мијушковић, *Учешће Бокеља у руској флоти на Медитерану*, 12 вјекова Бокељске морнарице, 156-172; М. Злоковић, *Херцег Нови од пада Млетачке Републике до Бечког конгреса (1797-1815)*, Бока 4, Зборник радова из науке, културе и умјетности, Хецег Нови 1972, 33-58.

на културном и уметничком плану оставило је значајан печат у овој средини, све до данашњих дана. Њихови потомци, иако малобројни, и данас живе у Боки Которској.³

Историјска питања руских емиграната актуелизована су кроз рад и залагање *Друштва српско-руског пријатељства за Боку Которску и Дубровник*, основаног 1990/1991. године, да би оно 2003. године било пререгистровано у *Друштво српско-руског пријатељства за Херцег Нови и Боку Которску*. „Програм друштва је јачање веза културних и историјских са Русијом. Примарни циљ друштва је заштита Руског гробља на Савини – Херцег Нови, које је основано 1919-1920. године. Гробље је било девастирано, а гробнице продаване посебно 90-тих година 20. века.“ Ово друштво покреће судске спорове и успева да заштити мали део гробља, на коме је данас подигнута црква посвећена Св. Теодору Ушакову. Гробље се некада звало *генералско руско-српско гробље*, најчешће само *војно*, јер је велики број генерала (према неким подацима – око 30) сахрањен на њему. За сада је пронађено 12 гробова, укључујући и генерала Рачинског Василија, убијеног 1942. године у селу Репаји. Друштво је уложило велике напоре и огроман труд обрађујући се челним људима Русије. Руска Дума је тек 2006. године стала иза обнове гробља. Тада је отпочело обнављање гробља и градња цркве, уз освештање митрополита црногорско-приморског господина Амфилохија. Током радова, гробље су обишле високе руске делегације, на челу са госпођом Љубов Силском, као и Јаков Федорович Герасимов (амбасадор Русије у Црној Гори), посланици Руске Думе – Александар Сарих, Андрија Жуков, Виктор Заваразин и други. Радове на гробљу надгледа господин Александар Бељаков, сликар, иначе извршни директор *Словенске алијансе*, са седиштем у Херцег Новом. Познати руски иконописац Сергеј Присекин осликаће цркву, а предвиђено је да радови буду завршени почетком новембра 2007. године. До сада је цркви Св. Теодора Ушакова поклоњено више икона, и то од стране руске Патријаршије, руског парламента и других.⁴

³ М. Јовановић, *Руско саживљавање у Црној Гори*, Родина, Руски историски журнал, специјално издање, 2006, 84-88; М. Црнић, *Херцег Нови послје Првог светског рата по записима Тома К. Поповића*, Бока 15-16, Зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег Нови 1984, 131-159; Иста, *Росика*, Библиографски вијесник XIV (2), Цетиње 1985, 281-284. У новинским текстовима износе се различити и недокументовани подаци у вези са годинама и бројем руских емиграната пристиглих у Краљевину Југославију. Наводе се године од 1917. до 1925, док број избеглих за Боку Которску варира од двадесет до седамдесет хиљада. Током 2007. године о овоме су писале новине „Политика“, „Дан“ и „Svedok“.

⁴ Госпођа Гордана Стијепчић-Булатовић, председница *Друштва Српско – руског пријатељства*, дала ми је наведене податке током разговора, и у писаној форми, у августу – септембру 2007. године у Херцег Новом. На пруженим информацијама јој се најискреније захваљујем. Господин Александар Бељаков, извршни директор *Словенске алијансе* у Херцег Новом, приликом разговора ми је такође дао значајне податке у вези са изградњом цркве и обновом руског гробља, у Херцег Новом, у септембру 2007. године. Медији су у више наврата објављивали вести о руском гробљу: С. Паповић, *Елита царске Русије*,

Почетком 21. века отпочињу нове руске *миграције* ка Боки Которској и ширем простору Црне Горе. Руси долазе као туристи, бизнисмени, а у највећем броју – као купци некретнина. И не само да долазе, него и остају. Купили су куће, станове, плацеве, ливаде, долове. На сваком кораку су истакнуте цене на руском језику. Плаћа се колико тражиш, прича се *по руски*, продаје се, купује, тргује, руши, зида и гради.

Предео који их највише занима јесте Бока Которска, али и цело црногорско приморје. То је најтраженији простор, мада интересовања за куповину земље, куће, ливаде сежу све до планинских масива Дурмитора.

Многи од њих долазе као већ информисани о свим битним питањима у вези са некретнинама. Куповином некретнина, велики број Руса одлучио је да свој нови дом користи током целе године.

Они Руси који купују стан, кућу или земљиште, и више пута у току године овде бораве са породицама, отварају рачуне у банкама, да би им преко рачуна стизао новац. Веома су упућени у услове које нуде поједине банке. Пре две године углавном су вршили конверзију долара у евре, а у последње

„Политика“, октобар 2003; V. Ignjatović, *Parastos posle 90 godina*, „Svedok“, 16 januara, Beograd 2007; „Дан“, Подгорица, 30. априла – 2 маја 2007. (*И Путин под Орјеном*), В. Стрига и Л. Злотникова, *Откривање споменика Русима у Црној Гори*, Хрцег Нови, „Руски Јадран“, предброј, Будва, мај 2007. године, 4-5.

време најчешће користе платне картице за подизање новца и плаћање рачуна у угоститељским објектима и продавницама.⁵

Агенције за некретнине никле су као печурке после кише, а власници су довитљиви домаћини, али не и правници по образовању. Профил власника је шаролик и, за антрополошко истраживање, посебно занимљив, а заједнички именитељ им је брза зарада.

Изнаенађујућа је бројност агенција у општини Херцег Нови, посебно на Топлој и Игалу, где их има преко двадесет, а многе од њих смештене су једна поред друге. На пример, часопис *Prostor* рекламира велелепно уређену агенцију за некретнине – *Gra-Mar* у Херцег Новом, са поднасловом *Vaš партнер у свијету некретнина*. Затим следи текст: „У времену експанзије црногорског туризма и градитељства и чињенице да Црна Гора постаје све атрактивније мјесто, како за одмор тако и за живот, потражња за некретнинама посебно на црногорском приморју је огромна. У таквој ситуацији појавила се потреба за професионалним и стручним фирмама које се баве некретнинама. Професионалност, стручност и љубазност су одлике запослених у фирми *Gra-Mar* из Херцег Новог која је Ваш партнер у свијету некретнина.

⁵ Информације сам прикупила у банкама у Херцег Новом, Котору и Будви.

Основни мото и критеријум овога тима је увијек задовољан клијент за кога је одлучујући квалитет услуга, повјерљивост, флексибилност и професионални приступ. Фирма *Gra-Mar* Вам нуди комплетан сервис у промету некретнина, изградњи станова као и уређење ентеријера и екстеријера. За интересе клијената, фирма *Gra-Mar* обавља: проналажење атрактивних локација, административне послове у вези добијања грађевинских дозвола, пројектовање, извођење радова – систем „кључ у руке“, надзор и технички пријем, уређење и опремање стамбеног и пословног простора са свим занатским радовима и остале послове пратећег садржаја. Тим професионалних агената *Gra-Mar*-а нуди Вам да купите или изнајмите квалитетне некретнине или да продате/издате Ваше просторе.“ У даљем тексту наводи се сајт и интернет адреса, шест телефонских бројева и телефакс, а комуникација је обезбеђена на енглеском, руском и италијанском језику.⁶ Ова агенција свој пропагандни материјал дели по граду – ставља га на кола у поштанске сандучиће и на друга места. Већина агенција нуди мање или више сличне услуге.

Агенције за некретнине оглашавају се и у *Руској газети* и у часопису *Руски журнал Јадран*, који се штампају на руском језику.⁷

Нови власници, Руси, као и остали, уписују купљене станове и куће у књиге Републичког катастра за некретнине. На сајту Привредне коморе Црне Горе могу се видети регистроване фирме за изградњу са мешовитим иностраним капиталом, и то *руским*, преко којих се може вршити изградња нових објеката у законским оквирима, јер се инострани купац не може укњижити на земљу.⁸

Нагла потражња некретнина, како штампани медији наглашавају, „дигла је цене у небо“, или „драстично подигла цене квадрат на квадрат“. Штампани медији потврђују знања са терена: Руси купују плацеве, старе куће, запуштена породична имања и дојучерашње друштвено земљиште, чак и по брдима далеко од мора. У Херцег Новом, Котору и Будви, на цени су куће у старом делу града и станови у новоизграђеним комплексима. Цене станова по квадратном метру су се за последњих годину дана удвостручиле/утростручиле, а на неким локацијама квадратни метар достиже цену и преко 7 000 евра по квадрату.⁹

---

⁶ *Gra-Mar nekretnine*, Prostor, arhitektura, građevinarstvo, enterijer, dizajn, ideje, ličnost, br.5, Podgorica jun-jul 2007, 86-88.

⁷ Ова новина и часопис излазе у Будви, где се налазе њихове редакције. Први пут су се појавиле 2007. године и штампају се у тиражу од 2 000, односно од 3 000 до 5 000 примерака, а *Руска газета* се дистрибуира и у Русији.

⁸ Црногорски привредник Предраг Дрецуц рекао је у шали, али није далеко од истине, да ће у црногорском катастру ускоро бити више странаца него домаћих као власника некретнина, „Вечерње новости“, Београд, 23. јануар 2007.

⁹ Ч. Прелевић, *Баћушке само кешом*, „Вечерње новости“, Београд, 15. јануар 2007.

Некада спорадично насељено, полуострво Луштица, географски простор обрастао ситним медитеранским растињем, макијом – жбуњем, чемпресима и маслинама, данас је претворено у градилиште. Рурална насеља овог полуострва добила су нови изглед. Никле су безбројне руске виле опасане зидинама. У току је израда просторних планова за полуострво Луштицу и друге руралне средине. Преображај просторних целина видљив је и на микро и на макро плану. Подижу се нови стамбени објекти, граде се туристички комплекси и мења се лик бококоторског залива, о чему сведоче и бројни написи у штампаним медијима.

Један од примера представља *руско село* у Тудорићима, изнад магистралног пута који води од Св. Стефана до Петровца.¹⁰

Култура становања ће тек у наредном периоду показати бројне пре-

---

¹⁰ С. Греговић, *Велика јагма за плацевима и кућама на црногорском приморју драстично подигла цијене – квадрат на квадрат*, „Вечерње новости“, 23. јанура, Београд, 2007; Исти, *Руско насеље на полуострву Луштица добија урбани оквир*, „Вечерње новости“, 18. фебруар 2007.

трпљене измене. Приватне куће се пројектују на захтев и по избору и укусу нових власника те тако – од спољашње до унутрашње архитектуре – овај мали део обале доживљава потпуни преображај.

Купопродаја на овом простору постала је свакодневна тема, а њену рефлексију имамо и у осврту на још једну флукуацију – интензивну куповину станова и пословних простора у Подгорици. Најинтензивнија је на ексклузивним местима у Београду. Купује се и у Крагујевцу, али и на Златибору и у Врњачкој Бањи. Појединци, од новца добијеног продајом, граде на преосталом делу имања куће за уживање или издавање. Начин становања се мења што је видно код опремања ентеријера веома скупим и луксузним иностраним намештајем. У наредном периоду моћи ће се пратити резултати ових промена у култури становања.¹¹

На сваком кораку су уочљиве предусретљивост и разноврсност понуда усмерених ка *новим мигрантима*. Писани и електронски медији на ударним местима и у ударним терминима, на руском језику, нуде све што се може купити и појести. Једна од слушанијих радио-станица, радио *Делфин*, у јутарњем и поподневном рекламном блоку редовно има рекламе на руском језику. На пример, рекламира се салон намештаја *Destiny* у Мељинама, ресторан *Златибор* у Будви и сва његова богата роштиљска понуда, електроматеријал, водоводне цеви, грађевинска стоваришта, супермаркети, апотеке, продавнице аутомобила и разноврсне сервисне услуге. Руски штампани медији који излазе у Будви затрпани су рекламним понудама које се односе на широку потрошњу. Црногорски штампани медији такође оглашавају понуде које су превасходно усмерене ка циљаној, понтецијалној руској клијентели.

Дневне новине у Црној Гори – *Побједа*, *Дан* и *Вијести* – у којима се 1. августа 2007. године преноси текст из Гардијана (Лондон) под насловом „Најезда руских туриста је глобални феномен“, редовно информишу о руским туристима, руским пословним људима који склапају уговоре у Црној Гори, тј. купују хотеле, фабрике, куће. Недељна *Побједа* је на насловници објавила велики текст „Кремљ и крем на Луштици“. Све активности које су везане за долазак Руса у Црну Гору, пропратило је на десетине текстова објављених у дневној штампи током последње две године.

Интересовање за руску клијентелу, за туристичку, викенд, годишњу миграцију или неку другу бизнис варијанту, показују не само медији у Црној Гори, већ и они у Србији и Хрватској.

Политика, на пример, 8. септембра 2007. године пише „да после куповине кућа и имања, на приморју се бележи и досељавање целих руских породица, које имају тенденцију сталог боравка.“ Овој проблематици пажњу

---

¹¹ Д. Минић Карло, *Сеобе народа*, „Базар“, Београд, 27. јул 2007; С. Греговић, *Велика јагма за плацевима и кућама...*, 23. јануар, Београд 2007; Л. Ристић, *Врео и камењар*, „Економска политика“, Београд 2007.

посвећују и други штампани медији: *Вечерње новости*, *Курир*, *Преглед*, *Сведок*, *Економска политика*, *Народне новине* – Ниш и *Дневник* – Нови Сад.

Казаћу реч две и о руским новинама које се штампају у Будви, а чију редакцију чине искључиво Руси. *Руска газета* излази сваке суботе, почев од 1. маја 2007. године. До сада је изашло 20 бројева. Поред већ наведених рекламних огласа, она прати и актуелна збивања из културе, спорта, туризма, економије и пружа медицинске савете. *Руски журнал Јадран* излази једанпут месечно. Овај часопис сваки број посвећује по једној од приморских општина, а уводник је посвећен разговору са градоначелником актуелне општине. Богато је илустрован и технички изванредно опремљен. Сви огласи су бесплатни, а пружају неопходне информације придошлим Русима – од реклама за све врсте куповина до правних савета. Бави се темама из историје Црне Горе, туристичким занимљивостима, прати актуелна културна и политичка збивања. До сада су изашла четири броја и предброј.

Електронски медији, радио и ТВ станице, такође су укључени у *руски талас*. Тако је у августу месецу 2007. године, на ТВ Црна Гора, у једном разговору са амбасадорима више земаља у Црној Гори, руски амбасадор Јаков Герасимов, одговарајући на новинарско питање које се односило на куповину некретнина од стране Руса, одговорио да ствари треба окренути. *Црногорци продају, а не Руси купују* – запазио је Герасимов.

Економска моћ локалног становништва је у порасту. Обогаћена је понуда, почев од прехранбених производа до производа широке потрошње. Запажа се знатно присуство увозне робе из земаља у окружењу, посебно из Албаније и Италије.

Отворен је велики број луксузно опремљених банака, са иностраним капиталом, које поред осталих послова имају за циљ да привуку руску клијентелу.

Туристичке агенције штампају пропагандни материјал на руском језику, нудећи разноврсне излете на мору и копну, од посете манастиру Острог до *фиш тикника*.

Продавнице робе широке потрошње, мегамаркети, ауто-пијаце, никли су као печурке после кише. Локално становништво сматра да су цене скочиле због руских купаца. Ресторанска понуда је бројнија и разноврснија, јеловници су неретко преведени на руски језик. Руси воле домаћу кухињу и заинтересовани су за добре рибље ресторане.

Културни садржаји су богатији, квалитетнији и занимљивији. Овоме доприносе и сами Руси, који личним учешћем у музичким и ликовним

манифестацијама дају свој допринос разноврности културне понуде, посебно у летњем периоду.¹²

Руси се у овим крајевима осећају слободно, спокојно *као код куће*, могу на миру да се одмарају јер нису затворени у зидине и правила велелепних хотела. Укратко, тако ми је описао ситуацију један од мојих саговорника, нагласивши да он, као и многи други, само једном годишње одлази у Русију због визирања пасоша.

Општи је утисак да су се Руси адаптирали у новој средини, да им одговара храна, гостољубивост домаћина и необавезност на сваком кораку.

Није реткост да видите јахту са руском заставом, или пак кола са

руским регистарским таблицама. Ипак, многи купују кола у Црној Гори, која су им онда преко целе године на располагању.

Споразумевају се на руском или српском језику, који се труде да науче. Млађе генерације Руса више користе енглески језик за конверзацију.

Руси да не забораве језик, Руси уче на матерњем, али не и на руском језику, И настава на Руском, – само су неки од наслова у дневној штампи који указују на још један значајан податак – на тежњу *нових руских миграната* да се за стално настане на овим просторима. Руска деца у Будви, у основној

---

¹² Господин Александар Бељаков, извршни директор *Словенске алијансе* у Херцег Новом, у разговору ми је саопштио и тежње ове *алијансе* да кроз оснивање ликовне колоније обогати ликовну понуду ове средине, тј. да то учини кроз рад и дела руских сликара који би овде стварали.

школи „Стефан Митров Љубиша“, имају могућност да факултативно уче руски језик и културу. У ову школу, по неким подацима, уписано је до сада око тридесетак руских малишана узраста од првог до осмог разреда.¹³ И у другим приморским општинама уписују се руска деца у основне и средње школе.

Руси редовно посећују богослужења у православним храмовима, са тенденцијом подизања својих цркава. Тако је поред цркве на херцег-новском гробљу подигнута 2006. године православна црква у руском стилу, уз женски манастир Рустово у селу Челобрдо, изнад Св. Стефана.¹⁴

Руси који долазе у Боку Которску и на црногорско приморје нису избеглице, нису ни туристи, бар не већина оних који су овде купили станове и куће и који овде бораве током већег дела године.

Највећи број Руса који дуже времена борави у Боки Которској има између 50 и 60 година, а млађи су у већем броју присутни углавном у летњим месецима.

Већина оних који овде бораве стално, уз краће прекиде, јесу интелектуалци – професори, доктори наука, лекари, економисти, уметници и новинари. Породични су људи, већином брачни парови са децом, а њима у

посету долазе родбина, пријатељи и познаници, међу којима су и њихови пословни партнери из Русије.

Што ради одмора, што ради повремениог или сталног боравка, руско присуство је све бројније, те се са етнологске и антрополошке тачке гледишта поставља питање да ли је ово *глобални или руско-црногорски феномен*.

¹³ „Политика“, Београд 8. септембар 2007; „Вијести“, Подгорица 25. и 26. септембар 2007.

¹⁴ Танјугова вест, „Дневник“, Нови Сад 8. јун 2007.

Руси су у Црној Гори присутни на сваком месту: у супермаркетима малим и великим, у продавницама робе широке потрошње, у бутицима, апотекама, на плажи, у кафани. Сви говоре о Русима: конобари у ресторанима и кафићима, службеници у банкама, нове/старе комшије, запослени у агенцијама за некретнине... И тако редом дуж целе Боке Которске и црногорског приморја.

Скоро две деценије након пада комунизма, Руси су се као туристи, бизнисмени и купци некретнина раширили по свим континентима. Заинтересовани су за атрактивније и познатије, посебно туристичке дестинације. Моја истраживања су показала да су се они, почетком 21. века, у великом броју усмерили на црногорску обалу због природних лепота и повољних климатских услова, али превасходно због опуштене, пријатељске атмосфере, необавезности, непостојања језичке баријере, због осећаја припадности истој групи народа и истој вери, као и због приступачних цена.

Временски оквир истраживања (2005-2007) јесте и период интензивне куповине некретнина од стране Руса у Боки Которској, а тенденција њиховог сталног боравка огледа се не само кроз куповину некретнина, већ и кроз отварање руских културних центара, њихове активности и планове. Овај рад је имао за циљ да, стручњацима и научницима који се баве овом проблематиком, скрене пажњу на нови вид миграција, који засада није могуће дефинисати. Изнела сам само чињенице засноване на теренским истраживањима обављеним током лета 2007. године, као и податке које су ми пружили штампани и електронски медији.

Време као ограничавајући фактор не дозвољава ми да пружим прецизније закључке, осим следећих: *православци свих земаља, уједините се; шушка се шушка да има новца сумњивог порекла; глобална стратегија; политичко-економски спој*. Остаје обавеза континуираног праћења овог глобалног или руско-црногорског феномена. Засигурно на овим просторима ништа неће бити као пре доласка Руса. То је очигледно. Руси и даље долазе и остају.

Dragana Radojičić

The Russians in the Boka Kotorska Bay - Migrations without Borders

This paper deals with the contemporary phenomenon of migrations on the territory of the Boka Kotorska Bay: in the past four years, a considerable number of Russians are buying extensively real estate on the Montenegrin coast.

Chronologically, I investigate the connections of the Russians with the Boka bay/Herceg Novi, since the 18th century until the present day.

Published and electronic media provide valid information related to the residence and activities of the Russian new comers. During my 2007 (July/August) fieldwork, I came to the valuable data that allow an analysis on the new ways of migrations. The presence of the Russians is felt on a daily basis, during the whole year. It is manifested through Russian language, heard on the streets, banks, shops, pharmacies, hotels and restaurants, tourist agencies, as well as through advertising. Namely, real estate agencies advertise their services on many houses, in the Russian language. The old Russian cemetery in Herceg Novi is experiencing its revival: a chapel is being build and cemetery itself re-build. The questions are: what is the reflection of this transitional, Orthodox fluctuation on global economy and what are the related changes on the cultural and social plan, given the possible assimilation of the Russians in this area?

Key words:

contemporary
migrations, Russians,
the Boka Kotorska
bay, fieldwork,
assimilation

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

001.32:[39:005.71(497.11)(082)
39(082)

СЛИКЕ културе некад и сад / [уредник
Зорица Дивац]. - Београд : Етнографски
институт САНУ, 2008 (Београд : Академска
издања). - 288 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Зборник / Српска академија наука и уметности,
Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 24)

На спор. насл. стр.: Images of Culture. -
Радови на срп., енгл. и словен. језику. -
Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз
поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7587-045-6

Српска академија наука и уметности
(Београд). Етнографски институт - Зборници
b) Етнологија - Зборници
COBISS.SR-ID 149454860